

Agricolan Uusi testamentti ja ensimmäiset Raamattumme

SILVA KIURU

Martti Rapola tutki toistuvasti (1926, 1930, 1940) sellaisia vanhan kirjasuomen piirteitä, joista voi päätellä 1500- ja 1600-luvun kirjoittajien pyrkineen uudistamaan kieltä. Samaa aihetta ovat koskettelleet myös Harry Streng (1916) ja Aili Jalava (1935). Vuonna 1942, suomalaisen Raamatun 300-vuotisjuhlan aikoihin, ilmestyi Virittäjässä Rapolan artikkeli, jossa hän vertailee vuoden 1642 Raamattua sata vuotta vanhempaan Agricolan tekstiin. Rapola toteaa, että tekstinmuutokset ovat johdettavissa vuonna 1638 annetuista virallisista ohjeista: suomennosta oli ensinnäkin pyrittävä tarkentamaan alkutekstien ja Lutherin saksannoksen pohjalta, toiseksi oli tavoiteltava entistä parempaa ja puhtaampaa suomea ja kolmanneksi yritettävä saada kieli ja kirjoitustapa yhdenmukaiseksi Raamatun eri osissa.

Rapola käsittelee artikkelissaan seuraavia kielenpuhdistuskeinoja: nuorien ruotsalaislainojen karsintaa (josta tarkemmin Streng 1916: 45 – 48), käännöslainojen vaihtoa suomenmukaisemmiksi ilmauksiksi, epäsuomalaisten apuverbirakenteiden ja pre- tai postpositiorakenteiden vähentämistä sekä vapautumista artikkelimaisesta pronominista tai turhasta persoonapronominin genetiivistä. Hän huomauttaa (mts. 16), että vuoden 1642 Raamatussa on ilmeisistä muukalaisuuksista pyritty eroon, mutta tämä ei merkitse, että »olisi päästy kauttaaltaan tyydyttävään tulokseen, vielä vähemmän sitä, että kaikkiin yhtä ilmeisiin epäsuomalaisuuksiin olisi edes puututtu».¹

---

¹ Rapola ei sano, mistä Raamatun kirjoista hän on havaintonsa tehnyt, mutta kun kutakin näytettä seuraa tieto luvusta ja jakeesta, on mahdollista täsmentää, mistä aineisto on poimittu. Vanhan testamentin puolelta Rapola on käynyt läpi viisi psalmia (9 – 14), Korkean veisun 2. luvun, Jesajan lukuja 38, 40, 42 – 46 ja 49 niiltä osin, kuin ne Agricolan Veisuissa ja Ennustoksissa (III: 482 – 498) olivat ilmestyneet, sekä Haggain 1. ja 2. luvun

Merkittävin Rapolan vanhaa kirjasuomea käsittelevä vertailututkimus ilmestyi vuonna 1963: teos Henrik Hoffman, puristinen kielenkorjaaja (Suomi 110:3). Tutkimusta edelsi sensaatiomainen löytö: 1960-luvun alussa tuli Ruotsin Skoklosterin linnan kirjastossa esiin sellainen Agricolan Uuden testamentin kappale, jonka ensimmäiseen esipuheeseen ja Matteuksen evankeliumin tekstiin Henrik Hoffman, vuoden 1638 käännöskomitean jäsen, oli kirjoittanut runsaasti muutosehdotuksia. Rapola vertaa Hoffmanin merkintöjä yhtäältä Agricolan ja toisaalta vuoden 1642 Raamatun tekstiin.

Raamatun 300-vuotisjuhlan merkeissä ilmestyi 1940-luvulla myös A. F. Puukon Suomalainen Raamattumme. Se etenee kronologisesti: ensin on noin sata sivua Agricolasta Raamatun suomentajana, sitten esitellään järjestyksessä vuoden 1642, 1685 ja 1758 Raamatut, sitten vuoden 1776 Vanha kirkkoraamattu seuraajiin ja lopuksi vuoden 1938 Uusi kirkkoraamattu.

Vuoden 1642 Raamatun kieliasua Puukko käsittelee laajassa, erillisessä jaksossa (s. 152 – 179). Ortografian ainoana taka-askeleena hän pitää sitä, että Agricolan käyttämän *tz*:n tilalle on vaihdettu *dz*. Ilmeisen tyytyväisenä Puukko toteaa, että »1685:n Raamattu tässä palasikin Agricolan kannalle».

1. Agricolan Uusi testamentti ja vuoden 1642 Raamattu

1.1. Tutkimuksen taustaa

Kun syksyllä 1991 luennoin kirjasuomen tekstivertailusta, sovin opiskelijoiden kanssa, että he tekisivät pareittain harjoitustyön. Vertailtavana oli jaksoja Agricolan Uudesta testamentista ja vuoden 1642 Raamatusta. Kukin tutkijapari työskenteli siten, että toinen parikki luki ääneen vuoden 1642 Raamattua ja toinen seurasi korva ja silmä tarkkana tekstiä Agricolan Uudesta testamentista. Vertailun kohteena kullakin parilla oli kaksi lukua valitsemastaan evankeliumista. Korvin kuultavat erot merkittiin muistiin ja ryhmiteltiin lisäyksiin, poistoihin ja muutoksiin.

---

ja Sakarjan 1., 2. ja 3. luvun. – Uuden testamentin alkuosasta Rapola on laskujeni mukaan käynyt läpi noin 20 Agricolan UT:n sivua; epistolateksteistä hänellä on vain muutama näyte. Evankeliumeista ja Apostolien teoista poimintoja on kymmenittäin, mutta nekin keskittyvät määräjaksoihin: Matteuksen evankeliumin 2., 3. ja 6. lukuun, Luukkaan evankeliumin 16. lukuun ja Apostolien tekojen neljään ensimmäiseen lukuun. Havaintoja ei ole Jahanneksen evankeliumista eikä Markuksenkaan evankeliumista kuin kaksi.

Tekstivertailutyön teki 13 opiskelijaa.² Vertailun kohteena olivat seuraavat Uuden testamentin luvut (yht. noin 36 Agricolan UT:n sivua): Matt. 14 – 15, Mark. 9 – 10, Luuk. 2 – 4 ja 14 – 15, Joh. 1 – 2 ja 9 – 10.

Selostan seuraavassa oppilaideni tutkimustuloksia, mutta jätän tässä syrjään havainnot äänne- ja muoto-opillisista muutoksista ja sanojen vaihdoksista. Esitteen ensin lyhyesti lisäyksiä ja poistoja ja sitten syntaktisia muutoksia. Näytteissä käytän merkintää A + sivunumero viittaamaan Agricolan Teosten II osaan; merkki > erottaa Agricolan ja vuoden 1642 Raamatun näytteet; lyhenne Mt, Mk, Lk ja Jh viittaa evankeliumiin (Matteus, Markus, Luukas, Johannes).

1.2. Vuoden 1642 Raamattuun tulleet lisäykset

Lisäyksiä tulee vuoden 1642 Raamatun evankeliumiteksteihin niukasti. Agricolaan verrattuna teksti ei siis pitene. Jokin harva adverbi (*jo, myös, niin, sitte, taas, vielä*), jokin konjunktio tai persoonapronomini voi tulla lisää aiempaan tekstiin.

Tekstin laveneminen näyttää olevan harvinaista. Oppilaideni läpikäymistä noin 36 sivusta löytyi pari tapausta: A 64 *henen waatens paltesen rupeaisit* > hänen waattens paltesen *saisit ruweta* (Mt 14:36); A 273 *Quinga hen nyt näke?* > *Cuinga hän on näkyns saanut?* (Jh 9:19; samoin 9:21; huom. myös Agricolalla pari jaetta aikaisemmin: *Quinga hen oli näkyns saanut* (Jh 9:15).

Joitakin merkitykseltään konditionaalisia kysymyslauseita Raamattu vaihtaa konjunktioalkuisiksi: A 173 *Olecos JVMALAN Poica, nin sano* > *jos sinä olet Jumalan Poica, nijn sanos* (Lk 4:3; samoin 4:9). — Epäsuora kysymyslausekin voi vaihtua *jos*-konjunktioilla alkavaksi: A 273 *Olleco hen Syndinen, em mine tiedhä* > *jos hän on syndinen, sitä en minä tiedä* (Jh 9:25).

Vain liitepartikkeleita on vuoden 1642 Raamatussa enemmän kuin Agricolan UT:n vastaavissa jaksoissa. Näytteitä:

a) *kin-*, *kaan-*, *kään-*liite: A 66 *Söouet quitengin penickat* > *syöwät cuitengin penicatkin* (Mt 15:27); A 175 *rettasita hengi* > *riettasitakin hengejä* (Lk 4:36); A 176 *mös mulle Caupungeille* > *myös mullekin Caupungeille* (Lk 4:43); A 211 *Sabbathin peiuene* > *Sabbathingan päiwänä* (Lk 14:5); A 213 *yhden nijste* > *yhdengin nijstä* (Lk 15:4; myös 15:8); A 214 *eikengen henelle site andanut*

---

² Ulla Karjunen, Eila Tamminen, Katikeesia Hertsu, Annikki Kokkonen, Satu Tiainen, Päivi Kiiski, Pirkko Lumio, Katri Olin, Matti Korolainen, Leo Lipsonen, Jussi Jokela, Tuomo Suorsa ja Markku Nirvi.

> – – *sitäkän andanut* (Lk 15:16); A 215 *Nin pideis sinun riemuizeman* > – – *sinungin riemuizeman* (Lk 15:32); A 247 *minun edhelen* > *minun edellänikin* (Jh 1:27);

b) *sta-*, *stä*-liite: A 170, 171 *Mite sis meiden pite tekemen?* > *mitästä meidän pitä tekemän?* (Lk 3:10; 3:12; 3:14); A 272 *Cussa hen on?* > *cusasta hän on?* (Jh 9:12); A 273 *Mite hen sinun teki?* > *mitästä hän sinulle teki?* (Jh 9:26; myös Jh 1:21, 1:22).

1.3. Vuoden 1642 Raamatussa ilmenevät poistot

Erilaisia poistoja sitä vastoin on paljon. Ensimmäisen suomalaisen Raamatun kieli on kauttaaltaan lyhempää ja monin tavoin tiiviimpää kuin Agricolan. Kuten jo Rapola (1963b: 94 – 102) osoitti, Hoffman karsi päättäväisesti mm. yhdysverbien alkuosia, muodollisia subjekteja (mts. 60), artikkelin funktiossa olevia demonstratiivipronomineja tai *yksi*-sanan muotoja (mts. 58 – 59) ja omistusliitettä edeltäviä persoonapronomineja (mts. 70 – 71) sekä korvasi postpositiorakenteita sijapäätteillä (mts. 70 – 72). Tällaisia poistoja ja tiivistyksiä löysivät myös oppilaani runsaasti, kymmeniä. Eniten huomiota taisi herättää yhdysverbien vaihtuminen. Näitä muutoksia löytyikin eniten.

Agricolahan suosi yhdysverbejä (esim. Rapola 1963a: 136). Vuoden 1638 käännöskomitea taas karsasti niitä; tyystin yhdysverbejä ei kuitenkaan karsittu. Mutta jos yhdysosan verbi ei ollut tarpeeksi ilmaisukykyinen, Raamattu mieluummin turvautui verbin jälkeiseen adverbiin kuin verbinetiseen yhdysosaan.

Myös Agricolan pronomineja karsiutui runsaasti vuoden 1642 Raamatun evankeliumeista. Näyttää miltei siltä, että pronomini pyyhittiin, jollei se ollut sisällön kannalta välttämätön. Karsittiin esimerkiksi toinen rinnasteisista pronominiobjekteista ja usein muukin objektina tai subjektina oleva pronomini.

Kun Agricola kirjoittaa *kiäri henen capalohin, ia laski henen Seimen* (A 166), on Raamatussa *capaloidzi hänen, ja pani seimeen* (Lk 2:7). Agricolan *menit ia ilmoitit sen Jesuselle* (A 62) on nyt *menit ja ilmoitit Jesuxelle* (Mt 14:12), ja *on lehdettenyt minun sarnaman Euangeliumi waiwaisille* (A 174) tiivistyy asuun *lähetti saarnaman waiwaisille Euangeliumi* (Lk 4:18). Agricola kääntää *Elkette miten enämbi waatico* (A 171) ja Raamattu *älkät enämbi waatico* (Lk 3:13). Agricolan *Ettäkö te tietenyet* (A 169) on asussa *Ettäkö tiennet* (Lk 2:49).

Agricolan *sinä*-pronominin Raamattu joskus lyhentää pelkäksi sananloppuiseksi *s*:ksi, esimerkiksi: *mixis epäliit?* (Mt 14:32); *mixis – – teit?* (Lk 2:48); *Minä tiedän cucas olet* (Lk 4:34); *quin sine keskit* > *nijncuins käskit* (Lk 14:22); *ettäs näitä teet* (Jh 2:18). — Muita pronominin poistoja löytyi mm. seuraavista jakeista:

Mt 14:19; 14:30; 14:36; Mk 16:11; 16:13; Lk 2:10; 2:36; 2:38; 4:2; 4:9; 14:20; 14:28; 14:35; 15:15; 15:21; Jh 1:24; 1:25; 2:12; 10:8; 10:25; 10:29.

Adverbeja karsiutuu niin ikään runsain mitoin; muun muassa *ikänäns, jällens, kiinni, kohta, koskaan, myös, siellä, siis, taas, tosin* tai *ynnä* on poistettu seuraavista jakeista: Mt 14:6; 14:31; Mk 9:15; 9:18; 9:25; 16:13; Lk 14:20; 15:29; Jh 2:14; 9:15; 10:28; 10:36; 10:41. Vuoden 1642 Raamatun kielentarkastajien on ollut helppoa poistaa etenkin sellainen adverbi, joka ei ole sisällön kannalta välttämätön. Tällainen on esimerkiksi merkitykseltään tyhjä *nyt*:

Agricolalla on *Jos nyt sockia sockiata taluttapi* (A 65; Mt 15:14), *Coska hen wiele nyt taambana oli* (A 214; Lk 15:20) tai *Coska hen nyt Jerusalemis oli* (A 250; Jh 2:23). Raamatusta pyyhitään *nyt*-sanat. Agricolan käännös oli ruotsinnoksen mukainen: sekä vuoden 1526 Uuden testamentin että Kustaa Vaasan Raamatun (1541) vastaavissa jakeissa on *nu*-adverbi (Lindqvist 1941: 56, 228, 269).

Samoin poistetaan Agricolan suosimia lauseenalkuisia *niin*-konnektoreita. Tällöin sanajärjestys usein vaihtuu. Niinpä Agricolan jälkilause *nin he neit* (A 158; Mk 16:5) tai *nin hen ilmestyi* (A 159; Mk 16:14) kääntyy Raamatussa asuun *näit he* tai *ilmestyi hän*. Esiintymiä on myös jakeissa Mk 9:8; Lk 15:27; 15:28; Jh 9:15; 9:17.

Substantiivien ja verbien poistot ovat harvinaisia. Tuskin ne ovatkaan selitettävissä muuten kuin joko painovirheiksi tai siten syntyneiksi, että vuoden 1642 Raamatun käännökseen ei ole käytetty sitä lähtötekstiä, josta Agricola on substantiivit omaan tekstiinsä suomentanut.

Agricolalla on esimerkiksi *Ja lehetti böwelit leickaman* (A 62), mutta Raamatussa vain *Ja lähetti leickaman* (Mt 14:10). Matteuksen 14. luvussa Agricolla on myös *kijtti Jumala, murssi ia annoi* (A 63), Raamatussa *kijtti, mursi ja andoi* (Mt 14:19). Markuksen evankeliumissa Agricolalla on esimerkiksi *Hyue calu ombi soola* (A 137), Raamatussa *Suola on hywä* (Mk 9:50), ja Luukkaan evankeliumissa Agricolalla on *catzokam site asia ioca tapactui* (A 167), kun taas Raamatussa *cadzocam sitä cuin tapahtunut on* (Lk 2:15). Agricolan *he peliestyit swrella pelgolla* (A 167) lyhenee asuun *he suurest peljästyit* (Lk 2:9) ja *sihen sijan, iossa* (A 277) asuun *sijhen josa* (Jh 10:40). Agricolan *wannotusta walasta* (A 62) tulee yksinkertaisesti *wala* (Mt 14:7; 14:9), ja *iocainen Inhiminen* (A 137) vaihtuu sanaksi *caicki* (Mk 9:49). Substantiivien poistoja on myös jakeissa Lk 2:31; 4:36; 14:12; Jh 10:32.

1.4. Vuoden 1642 Raamatun syntaktiset tiivistykset

Määrätietoisesta kielen tiivistämisestä kertovat varsinkin lauserakenteiden muutokset (ks. Rapola 1963b: 58 – 86; myös 1942: 11 – 19). Esimerkiksi Agricolan

mutkikas *iotka henen ennen nähnett olit, ette hen oli Kerijeä* (A 272) saa Raamatussa asun *iotca hänen ennen olit nähnet kerjävän* (Jh 9:8). Seuraavassa joitakin oppilaideni muita löytöjä.

Agricolan sivulauseen korvaa usein lauseenvastike tai muu lyhempi rakenne. Se voi olla esimerkiksi referatiivinen lauseenvastike tai translatiivirakenne:

A 159 *cwlit ette hen eleuene oli* > -- *hänen elävän* (Mk 16:11); A 273 *Me tiedhem ette teme ombi meiden Poican* > -- *hänen meidän pojaxem* (Jh 9:20); A 273 *Me tiedem ette Jumala on puhutellut Mosest* > -- *Jumalan Mosesta puhutellen* (Jh 9:29; myös Jh 2:17; 2:22; 9:24; 10:38; 17:13).

Agricolan temporaalisia sivulauseita Raamattu tiivistää temporaalirakenteiksi, esimerkiksi A 64 *eieut he pese käsiense, coska he leipe söuet* > -- *leipä syödesäns* (Mt 15:2). Vastaavanlaisia vain Raamatusta löytyneitä temporaalisen lauseenvastikkeen tapauksia: *cotona olles* (Mk 9:33); *Auringon coittais* (Mk 16:3); *ficunapuun alla ollesas* (Jh 1:48). Kun Agricola kirjoittaa *Nin tapachtui* -- *Kirkomessu, ia talui oli* (A 276), on Raamatussa lyhyesti *Ja -- oli Kirckomessu talwella* (Jh 10:22). Agricolan *ia quin ne lopuit* (A 173) tiivistyy asuun *nijden lopus* (Lk 4:2).

Finaalirakenteitakin Raamatussa on enemmän. Agricolalla on *ette he tulisit ia woitelisit henen* (A 158), Raamatun versiosta *tulla*-verbi jää pois ja loppu vaihtuu rakenteeksi *woidellaxens händä* (Mk 16:1). Muita sellaisia finaalirakenteita, jotka korvaavat Agricolan *että*-lauseen: *seisattaxens händä HERran eteen* (Lk 2:22); *syöstäxens händä alas* (Lk 4:29); *tehdäxens* (Lk 2:28); *riemuitaxeni ystäwäni cansa* (Lk 15:29).

Agricolan *että*-lauseen tilalle voi tulla myös 1. inf. latiivi tai 3. inf. elatiivi tai illatiivi. Kun Agricola käänsi *Sentädhen hen lupasi henelle* -- *että hen tachtot henelle anda* (A 62), Raamattu tiivistää asuun *Sentähden lupais hän hänelle* -- *anda* (Mt 14:7). Joitakin muita näytteitä: A 134 *kielsi heite IESVS ettei he kellen-gen sanoisi nijte* > *kielsi Jesus heidän kellengän nijtä sanomast* (Mk 9:9); A 63 *Ja cocta wadi Jesus henen Opetuslapsens että heiden hachten astuman piti, ia menemen henen edhellens* > -- *Opetuslapsians hahten menemän hänen edelläns* (Mt 14:22); A 170 *Cuca ombi teille osottanut ette teiden pideis weltemen sen tuleuaisen Wihan* > -- *teidän opettanut wälttämän tulewaista wiha* (Lk 3:7).

Agricolan *pitää*-verbin poistosta pari lisänäytettä: A 168 *senpälle ette* -- *ajatoxet pite ilmoitettaman* > *että* -- *ajatuxet ilmoitettaisin* (Lk 2:35); A 275 *henen pite wapaxi tuleman* > *hän tule wapaxi* (Jh 10:9). Vastaavanlaisia tiivistymiä on jakeissa Lk 4:19; Jh 1:7; 2:25; 9:3; 9:22; 10:38.

Muitakin modaaliverbejä Raamattu karsii. Kun Agricolla on *Jos sine sen woidh vskoa* (A 135), *ei se Kirioitus taidha quitengan rikottu olla* (A 277), *ioca malta*

cohta pahasti puhu (A 136), *sine sen tadhoc colmen peiuen ylesrakenda* (A 250), on Raamatussa *jos sinä sen uscot* (Mk 9:23), *ei Kirjoitus ole cuitengan ricottu* (Jh 10:35), *joca cohta pahast puhu* (Mk 9:39) ja *sinä rakennat sen colmena päiwänä* (Jh 2:20). Raamatussa on tietenkin modaaliverbejä, mutta niukemmin kuin Agricolalla, ja karsinta kohdistuu usein syntaktisiin muokalaisuuksiin.

Myös eräitä Agricolan relatiivilauseita vastaavat Raamatussa tiiviimmät ilmaukset. Agricola kääntää *ne iotca werorahan yleskannoit* (A 71), ja Raamatussa on termimäinen *werorahan ottajat* (Mt 17:24). Vähän toisenlaista tiivistämistä on seuraavissa: A 64 *kirianoppenuuat* – – *jotca Jerosolimast tulluuat olit* > *Kirjanoppenet* – – *Jerusalemist* (Mt 15:1); A 136 *Sille ettei kengen ole ioca teke* > *sillä ei kengän tee* (Mk 9:39); A 171 *äni Taiuasta tuli, ioca sanoi* > *äni sanoi taiuasta* (Lk 3:22); A 170 *Ja mitke wäret ouat ne pite oijettaman, ia mitke coleat ouat ne pite tasaisexi matkaxi tuleman* > *wäärät pitää ojettaman, ja coleat tasaisexi teixi tehtämän* (Lk 3:5); A 247 *Catzo, Se ombi Jumalan Caritza* > *Cadzo, Jumalan Caridza* (Jh 1:36). — Vastaavia esiintymiä on myös jakeissa Lk 2:11, 2:49; Jh 1:29; 9:37; 10:6.

Muunkinlaista syntaktista tiivistymistä paljastui. Jouluevankeliumin alun hepreismi *Se tapactui sijs nijnä Peuine, Ette Yxi Käsky wloskeui* (A 166) on vuoden 1642 Raamatussa lyhyesti *Nlinä päiwinä käwi yxi käsky* (Lk 2:1). Saman 2. luvun muutoksia: A 167 *Te leudhet Lapsen Capalohin kiärityn, panduna seimeen* > – – *lapsen capaloittuna seimes* (Lk 2:12); A 168 *olit imechteleueiset nijste* > *ihmettelit nijtä* (Lk 2:33). — Agricolan *wastaten sanoi* (A 134) saattaa Raamatussa lyhetä pelkäksi *sanoi*-verbiksi (Mk 9:5).

1.5. Kokoavia huomioita

Yhtäältä poistot, toisaalta lauseiden vaihdot lauseenvastikkeiksi ja muutkin syntaktiset muutokset tiivistivät ensimmäisen Raamatun kieltä. Agricolan runsassanainen kieli tuntuu ensimmäisen Raamattumme kieleen verrattuna vielä rosoiselta. Tiivistyessään Raamatun kieli loittoni puhekielestä ja siitä alkoi tulla tyyliiltään oivallista kirjakieltä. Muun muassa Puukko (1946: 5) luonnehtii vuoden 1642 raamatunsuomennosta adjektiivilla »mainio».

Agricolan Uudessa testamentissa ja vuoden 1642 Raamatussa on tietenkin enemmän yhtäläisiä kuin erottavia piirteitä. Todistamattakin on varmaa, että vuoden 1642 Raamatun Uuden testamentin versio on syntynyt korjaamalla Agricolan käännöstä, siinä määrin samanlaista teksti on. Raamatunkäännöskomitean tai -komiteoiden jäsenet ovat varmasti hyödyntäneet Agricolan julkaisuja, vaikka aikaa niiden ilmestymisestä olikin kulunut lähes sata vuotta.

Todisteena hyödyntämisestä voidaan pitää paitsi kielen yleistä tiivistymistä myös lisäysten vähyyttä ja poistojen runsautta. Tuskin kahden käännöstekstin erot olisivat näin järjestelmällisiä, jos kumpikin olisi tehty itsenäisesti, ilman aiemman vaikutusta jälkimmäiseen. Mutta onko Raamatussa julkaistu Uuden testamentin lopullinen teksti syntynyt suoraan Agricolaa korjailemalla? Nähdäkseni ensin on voitu tehdä Agricolaan pohjautuva suomennos ja sitten tiivistää tämä teksti lopulliseksi versioksi. Näin selittyisi luontevasti poistojen runsaus ja lisäysten niukkuus.

2. Vuoden 1642 ja 1685 Raamattujen erot verrattuna Agricolaan

2.1. Johdanto

Vuonna 1685 ilmestyneen toisen Raamatun kielen tarkasti Henrik Florinus. Hänen tekemiään muutoksia on yleensä pidetty vähäisinä. Esimerkiksi Rapolan mukaan (1963a: 149) kieli on »pinnallisesti tarkastaen miltei sama kuin Petraeuksen miesten suomennoksessa; pieniä parannuksia, mutta myös selviä huononnuksia voi etsien tavoittaa». Puukon käsitys (1946: 193) näyttää osin olleen toinen kuin Rapolan. Hän kirjoittaa: »Tarkistustyössään hän [Florinus] näyttää säännöllisesti pitäneen edessään sekä Agricolan käännöstä että 1642:n Raamattua ja eräissä tapauksissa siirtyneen takaisin Agricolan kannalle.» Sitä, missä määrin Florinus on verrannut käännöstä heprealaiseen ja kreikkalaiseen alkutekstiin, Puukko on selvittänyt muutamien pistokokein.

Alkutekstin tärkeys paljastuu selvästi vuoden 1685 Raamatun esipuheesta. Florinus selittää tekemiään muutoksia muun muassa seuraavasti [kursivointi minun]:

tämä Suomen Biblia – – on vielä nyt – – ylitze catzottu, ja *Alcuramattu*in jälken, *nijn paljo kuin mahdollinen oli, ojettu*, että nyt Pyhän Ramatun Sanat mones paicas löytän selkiämbänä, ja *Alcutextiä lähembänä kuin ennen*. Sillä waicka se muiden Kirjain käändämises *nijn olis*, että jos Kirjoittajan ymmärrys on selkiä, *nijn ei sanoista njin paljo totella* [’välitetä’] – –, *nijn ei se cuitengan taida Jumalan Sanan Tulkitzemisesa edeskäydä, että jocu luopuis Sanoista, joisa wäki ja Woima on, ja oman ymmärryxens jälken ne toisilla, omilla sanoillans käännäis eli tulkitzis, eli myös jongun Sanan poisjättäis. Sillä ei ole pienindäkän Jumalan Sanasa, jonga alla ei ole suurta Taiwallista Wijsautta suljettu* – –. Jos nyt jocu tätä camaloitze, se tietkän, että täsä jumalises työsä on meidän wahwa aicoimisem ollut, – – *joca Alcuramatun Sana njin tulkita, että se selkiämmästi ymmärrettä taitaisin, ja ei pienindäkän hywällä tiedolla ja tunnolla ohitze käydä* – –.

Ensimmäisten Raamattujen välisen vertailuaineiston kokosin järjestelmällisesti kahdesta evankeliumista, Markuksen ja Luukkaan. Vertasin ensin toisiinsa jae

jakeelta ensimmäisen ja toisen Raamatun tekstiä ja sen jälkeen niitä jakeita, joissa eroja ilmeni, Agricolan Uuden testamentin vastaaviin kohtiin. – Markuksen evankeliumissa on 678 jaetta ja Luukkaan evankeliumissa 1067.

Käsittelen seuraavassa joitakin niistä kahden ensimmäisen Raamattumme keskinäisistä eroista, jotka merkitsevät vuoden 1685 Raamatun paluuta Agricolan kannalle.

2.2. Yhdysverbien lisäys vuoden 1685 Raamattuun

Vuoden 1642 Raamatun kielteinen suhde yhdysverbeihin ei miellyttänyt Henrik Florinusta: hänen Raamattuunsa yhdysverbit palasivat. Hän näyttää suhtautuneen syntaktisiin muokaluaisuuksiin toisin kuin nuoriin ruotsalaislainoihin (ks. myös Puukko 1946: 192). Florinus muuttaa kyllä *Cypressin hongaksi* (KorkV 1:16) ja *Lejonin* takaisin *jalopeuraksi* (esim. Ps. 22:14), mutta yhdysverbien epäsuomalaisuus ei häntä häiritse. Häntä ei liioin arveluta luopua vuoden 1642 Raamatun lyhyistä ilmauksista. Vaakakupissa painoi enemmän käännöksen tarkkuus; se johti yhdysverbin valintaan.

Vuoden 1642 Raamattu oli käyttänyt ytimekkäästi pelkkää verbiä, usein riisumalla Agricolan verbin yhdysosattomaksi ja joskus turvautumalla aivan toiseen verbiin, mutta Florinus päätyy yhdysverbiin. Kun ilmaus on sama tai lähes sama kuin Agricolan käyttämä, on selvää, että Agricolan esikuva on vaikuttanut ratkaisuun. Florinushan on aktiivisesti muuttanut vuoden 1642 Raamatun tekstiä.

Paluu Agricolan suomennokseen tuo kieleen sitä käännöksen sanasanaisuutta, johon Florinus ilmoittaa määrätietoisesti tähänneensä. Ensimmäisessä Raamatussa on lauseen predikaattina esimerkiksi *vaelsi, kypsyi, lähdette, pannaan, tulit, kasvoit* tai *eneni*, kun Florinuksen korjaamassa Raamatussa on Agricolan tapaan *alasmaeni, edestulee, sisälle menette, ulosläksit* tai *ylöskävi*.

Joskus Florinus ei kelpuuttanut ensimmäisen Raamatun osuvia verbejä, vaikka niillä olisi ollut Agricolankin tuki. Käännöksen sanasanaisuus oli hänelle tärkeämpi kuin kahden aiemman suomennoksen yhteinen malli. Sekä Agricolalla että vuoden 1642 Raamatussa on esimerkiksi *tunkea, rientää, poiketa, vihottaa, kasvaa ja puhkaista*, mutta ne eivät tyydyttäneet Florinusta. Hän vaihtoi tilalle yhdysverbin *kokoontulla, uloslähteä, sisälmennä, ylöskäydä, ulospuhjeta, ylöskasvaa* tai *poisheittää*.

2.3. Partikkelien lisäys vuoden 1685 Raamattuun

Vuoden 1685 Raamatussa on virkkeenalkuisia konjunktioita enemmän kuin edellisessä Raamatussa. Tavallisimmat Florinuksen lisäämät konjunktiot ovat *mutta*,

ja ja *vaan*. Markuksen ja Luukkaan evankeliumeista löysin runsaat sata sellaista konjunktiota, joilla ei ole vastinetta vuoden 1642 Raamatussa. Konjunktion lisäksi merkitsee joskus paluuta Agricolan käänösversioon, mutta Agricolalla ei kuitenkaan ole virkkeenalkuisia konjunktioita läheskään yhtä paljon kuin vuoden 1685 Raamatussa (ks. taulukkoja 1a ja 1b).

Taulukko 1a. Vuoden 1685 Raamatun Markuksen evankeliumiin lisättyjen virkkeenalkuisten konjunktioiden määrät ja Agricolan vastaavat konjunktiot (A = Agricola, B1 = 1642 R, B2 = 1685 R).

konj.	B2	B1	A
mutta	12	–	mutta 2
mutta	6	–	niin 6
vaan	5	–	niin 3
ja	16	–	ja 9
yhteensä	46	–	22

Taulukko 1b. Vuoden 1685 Raamatun Luukkaan evankeliumiin lisättyjen virkkeenalkuisten konjunktioiden määrät ja Agricolan vastaavat konjunktiot (A = Agricola, B1 = 1642 R, B2 = 1685 R).

konj.	B2	B1	A
mutta	36	–	mutta 1
mutta	9	–	niin 9
vaan	9	–	niin 2
niin	1	–	niin 1
yhteensä	54	–	13

Vuoden 1685 raamatunsuomennokseen lisätty partikkeli on joskus sama kuin Agricolan suomennoksessa. Ensimmäisestä Raamatusta partikkeli oli poistettu, mutta Florinus palauttaa tekstin Agricolan mukaiseksi. Näitä partikkeleita ovat: *ensist*, *erinäns*, *että*, *jo*, *kautta*, *kohta*, *kuin*, *myös*, *nyt*, *paljo*, *siis*, *siitä*, *sillä*, *sisälle*, *viimein*.

2.4. Pronominien lisäys vuoden 1685 Raamattuun

Toiseen Raamattuun palaavat myös monet ensimmäisestä karsitut Agricolan tekstistä tutut pronominit. Näitä tapauksia on aineistossani kymmeniä. Joitakin näyt-

teitä (lyhenne A viittaa Agricolan Teosten II osaan, lyhenteet B1 ja B2 vuoden 1642 ja 1685 Raamattuihin):

A 206 *olcata te* > B2 *olcat te*; B1 *olcat* (Lk 12:40); A 154, 155 *Oleco sine* > B2 *oletcos sinä*; B1 *oletcos* (Mk 14:61; 15:2); A 128 *caicki Juttaat* > B2 *caicki Judalaiset*; B1 *Judalaiset* (Mk 7:3); A 126 > B2 *annoi sen pijcalle, ja pijca andoi sen äitillens*; B1 *annoi pijcalle, ja pijca andoi äitillens* (Mk 6:28); A 176 (ks. Rapola 1962: 24) *heitteke teiden werckonna* > B2 *heittäkät teidän werckon*; B1 *heittäkät werckon* (Lk 5:4); A 199 > B2 *Mutta päästä meitä pahasta*; B1 *Mutta päästä pahasta* (Lk 11:4); A 194 > B2 *hänen näitä puhuisans*; B1 *hänen puhuisans* (Lk 9:34); A 198 > B2 *älkät sijtä iloitco*; B1 *älkät iloitco* (Lk 10:20); A 182 *ett sine itze näe* > B2 *et itze näe*; B1 *et näe* (Lk 6:42) A 124 > B2 *sanoi hänelle caiken totuden*; B1 *sanoi caiken totuden* (Mk 5:33; vastaa-vanlaisia *hänelle, heille* -pronominien palautuksia myös Mk 9:25, Lk 1:22, 8:49, 10:40; 11:53; 14:18; 15:21; 19:46).

Agricolalla *se*-pronomini on määräisen artikkelin funktiossa yleinen. Vuoden 1642 Raamatusta tätä käyttöä ilmeisen tietoisesti vähennettiin. Florinuksen Raamattu palaa Agricolan kannalle:

A 117 > B2 *sen nimen Petari*; B1 *Petarin nimen* (Mk 3:16); A 167 > B2 *ne paimenet*; B1 *paimenet* (Lk 2:15); A 214 *ne parhat waatteet* > B2 *ne parhat waattet*; B1 *parhat waattet* (Lk 15:22); A 238 *se Jumalan wloswalittu* > B2 *se Jumalan walittu*; B1 *Jumalan walittu* (Lk 23:35). — Huomattakoon kuitenkin, että Florinuksella saattaa olla pronominiartikkeli sellaisissakin kohdissa, joissa Agricolalla ei ole.

Vuoden 1685 Raamatussa on myös Agricolan käyttämiä epämääräisen artikkelin funktiossa olevia *yksi*-sanana muotoja:

A 154 > B2 *yxi ylimmäisen Pappin* [!] *pijcoista*; B1 *ylimmäisen Papin pijca* (Mk 14:66); A 198 > B2 *yxi Lainoppenut*; B1 *Lainoppenut* (Lk 10:25); A 203 *yhdelle sormelakan* > B2 *yhdellä sormellannekan*; B1 *sormellacan* (Lk 11:46); A 229 > B2 *yhden köyhän lesken*; B1 *köyhän lesken* (Lk 21:2; samoin Lk 14:16; 16:19; 16:20; 18:18; 23:26; 24:18).

2.5. Nominien lisäys vuoden 1685 Raamattuun

Tekstivertailu paljastaa niin ikään joidenkin nominien paluun:

A 114, 121 *puhui* – – *sarnan* > B2 *puhui* – – *sanan*; B1 *puhui* (Mk 2:2; 4:33); A 130 *neme pahat* > B2 *nämät pahudet*; B1 *nämät* (Mk 7:23); A 152 *sihen peiuen asti coska* > B2 *sijhen päiwän asti cuin*; B1 *sijhenasti cuin* (Mk 14:25); A 144 *yxi ainoa Poica, ioca oli henelle racas* > B2 *hänen racas ainoa*

poicans; B1 *ainoa poica* (Mk 12:6); A 153 *sen ylimeisen Papin Salin porstoan* > B2 *haman ylimmäisen Papin Salin porstuan*; B1 *ylimmäisen Papin salijn* (Mk 14:54); A 154 *domitzit henen wicapexi coleman* > B2 *duomitzit hänen olewan wicapään cuolemaan*; B1 *duomidzit hänen cuolemaan* (Mk 14:64); A 227 > B2 *poislähetit tyhjänä*; B1 *poislähetit* (Lk 20:11); A 170 > B2 *te kykärmetten sikiät*; B1 *te kärmen sikiät* (Lk 3:7); A 180 *Canssan swri palious* > B2 *suuri Cansan paljous*; B1 *Canssan paljous* (Lk 6:17).

2.6. Verbien lisäksi vuoden 1685 Raamattuun

Vuoden 1642 Raamatun kieli tiivistyi muun muassa sen vuoksi, että modaali-verbijä vähennettiin. Florinuksen versiossa osa verbeistä palaa:

A 130 *ei se woi* – – *sastutta* > B2 *ei* – – *taida* *saastutta*; B1 *ei* – – *saastuta* (Mk 7:18); A 136 *malta puhu* > B2 *taita* – – *puhu*; B1 *puhu* (Mk 9:39); A 135 > B2 *jos sinä sen woit uscoa*; B1 *jos sinä sen uscot* (Mk 9:23); A 123 *he rupeisit hende rucoleman poismenemen* > B2 *he rupeisit händä rucoileman menemän*; B1 *he rucoilit menemän händä* (Mk 5:17); A 126 *tachtoi henen tappa* > B2 *tahdoi händä tappa*; B1 *tappaxens* (Mk 6:19).

Ensimmäisen Raamattumme tekstiä lyhensi sekin, että toinen kahdesta verbistä poistettiin. Florinus täydentää entiselleen myös tällaisia verbipareja:

A 127, 129, 134, 142, 143, 153 > B2 *wastaten sanoi*; B1 *sanoi* (Mk 6:37; 7:6; 9:5; 11:14; 11:29; 14:48); myös Lk 5:22, 13:14; 14:3; 14:7; 17:17; 17:37; 20:2; 22:51; A 212 *ei ennen istudhen laske*; B2 *eikö hän ennen istu ja laske*; B1 *ei ennen laske* (Lk 14:28); A 212 *istudhen aiattete*; B2 *istu ja ajattete*; B1 *ajattete* (Lk 14:31); A 132 *Ettäkö te wiele nyt homaitze ia ymmerdhä* > B2 *ettäkö te wielä huomaitze, etkä ymmärrä*; B1 *ettäkö te wielä ymmärrä* (Mk 8:17); A 224 *etzimen ia wapataman* > B2 *etzmän ja wapahtaman*; B1 *wapahtaman* (Lk 19:10).

Tyypillistä on, että kun Agricola oli kääntänyt Markuksen evankeliumissa *he edhesweteuet pitket Rucouxet* (Mk 12:40), jonka joku hyvä suomen taitaja muutti ensimmäiseen Raamattuun asuun *he cauwan rucoilewat*, niin Florinus vaihtaa taas tilalle *he eteen wetäwät, että he pitäwät pitkät rucouxet*. — Muita näytteitä: A 167 *Te leudhet Lapsen Capalohin kiärityn, panduna seimeen*; B2 – – *lapsen capaloittuna macawan seimes*; B1 – – *lapsen capaloittuna seimes* (Lk 2:12); A 168 > B2 *cuolemata näkemän*; B1 *cuoleman* (Lk 2:26); A 217 *quin yxi rachtu Laista langesis*; B2 *cuin rahtucan Laista puto*; B1 *cuin rahtucan Laista* (Lk 16:17).

2.7. Vuoden 1685 Raamatun syntaktiset lavennukset

Myös syntaktiset toisen Raamatun muutokset ovat usein lisäyksiä ja lavennuksia. Näytteitä:

A 166 *Se tapactui sijs nijnä Peiuine, Ette Yxi Käsky wloskeui* > B2 *MUTta nijnä päiwinä tapahtui, että käsky uloskäwi*; B1 *Nlinä päiwinä käwi yxi käsky* (Lk 2:1); A 167 *ombi – – syndynyt Wapactaija, ioca ombi HERRA Christus* > B2 *on – – syndynyt Wapahtaija, joca on HERRa Christus*; B1 *on – – syndynyt Wapahtaja, HERRa Christus* (Lk 2:11); A 223 *Ja hen pysi nähä Jesust, cuca hen oli* > B2 *Ja hän pyysi nähä Jesusta, cuca hän olis*; B1 *Ja hän pyysi nähä Jesusta* (Lk 19:3).

2.8. Agricolan tekstin mukaiset poistot vuoden 1685 Raamatusta

Florinuksen tekemät poistot ovat vähäisiä. Kiintoisaa on, että hän karsii niitä liitepartikkeleita, jotka vuoden 1642 versiossa ovat lisäyksiä Agricolan tekstiin. Nämä Florinuksen poistot muokkaavat siten tekstiä myös Agricolan käännöksen mukaiseksi. Näytteitä:

A 140 > B2 *minä*; B1 *minäkin* (Mk 10:39); A 125 > B2 *tomu*; B1 *tomukin* (Mk 6:11); A 128 > B2 *Turulda*; B1 *Turuldakin* (Mk 7:4); A 161 > B2 *simulle*; B1 *sinullekin* (Lk 1:3); A 175 *rettasita* > B2 *riettaisita*; B1 *riettaisitakin* (Lk 4:36); A 186 > B2 *minun jalcani*; B1 *minun jalcanikin* (Lk 7:46); A 196 > B2 *itze*; B1 *idzekin* (Lk 10:1); A 208 *colmet wootta* > B2 *colme vuotta*; B1 *colmetkin vuotta* (Lk 13:7); A 237 > B2 *anoit*; B1 *anoitkin* (Lk 23:25); A 122 > B2 *cahleilla*; B1 *cahleillacan* (Mk 5:3); A 184 > B2 *en – – Israelis*; B1 *en – – Israelisäkän* (Lk 7:9); A 205 > B2 *yhden*; B1 *yhdengän* (Lk 12:25); A 238 > B2 *ei wielä*; B1 *ei wieläkän* (Lk 24:41); A 206 > B2 *ei – – tiedä*; B1 *ei – – tiedäckän* (Lk 12:46); A 211 > B2 *Sabbathin päiwänä*; B1 *Sabbathingan päiwänä* (Lk 14:5).

Sama selitys näyttää sopivan myös eräiden muiden pikku partikkeleiden tai pronominien karsintaan. Näytteitä:

A 149 > B2 *ennen*; B1 *jo ennen* (Mk 13:23); A 159 > B2 *ei he usconet*; B1 *ei he wielä usconet* (Mk 16:11); A 171 > B2 *minua wäkwämbi tule*; B1 *wielä tule minua wäkwämbi* (Lk 3:16); A 175 > B2 *tee myös täsä*; B1 *tee myös nijn täsä* (Lk 4:23); A 213 > B2 *Suola on hywä*; B1 *SVola on idzestäns hywä* (Lk 14:34).

2.9. Kokoavia huomioita

Agricolaan verrattuna ensimmäisen ja toisen Raamatun erot ovat vastakkaisia. Vuoden 1642 Raamattu oli kooltaan mahtava, ja sen kieltä voi pääosin pitää harmitun tiiviinä. Lukuisia partikkeleita, pronomineja ja verbien yhdysosia oli karsittu. Vuoden 1685 Raamatusta taas oli tarkoituksellisesti tehty edeltäjänsä paljon pienempi. Marraskuussa 1680 oli kuninkaalta saatu lupa pienikokoisemman laitoksen toimittamiseen »niin hyvin muidenkin näkökohtien kuin sotapappiemme tähden» (Nuorteva 1992: 23). Syntynyt ns. sotaraamattu vastasikin kooltaan vain neljättäosaa vuoden 1642 Raamatusta. Mutta vuoden 1685 Raamatun kielessä ei ole merkkiäkään siitä, että kirjan supistamiseen olisi pyritty tekstinmuutoksilla. Henrik Florinuksen kanta tulee selväksi jo esipuheesta: sanaakaan ei saa jättää kääntämättä. Suomennoksen kieliasu on tästä ratkaisusta paikoin kärsinyt.

Edellä on tarkasteltu ensisijaisesti sellaisia vuoden 1685 Raamatun piirteitä, jotka näyttävät todistavan, että Florinuksen ratkaisuun vaikutti Agricolan Uusi testamentti. On syytä huomata, että vuoden 1685 Raamatusta on runsaasti sellaisiakin muutoksia, jotka eivät ole peräisin Agricolalta tai sellaisesta lähtötekstistä, jota Agricolan käännös vastaa.

Florinuksen tekemiä sanastomuutoksiakin on paljon, osa Agricolan mukaisia, osa ei. Tuoreesta viinasta tulee taas *nuorta*, mykistä *kielettömiä*, viekkaudesta *ulkokullaisuutta* ja kryptimaasta *yrttitarha*. Isä meidän -rukouksessa on Agricolan mukaisesti *älä johdata meitä kiusauxeen*, kun ensimmäisessä Raamatusta on *älä saata meitä kiusauxeen*. Käskyt ovat vuoden 1642 Raamatusta suorina imperatiiveina, esimerkiksi *älä tapa*, kun taas vuoden 1685 Raamatusta on Agricolan Uuden testamentin tavoin *ei sinun pidä tappaman*. Vuoden 1642 Raamattu kysyy: *cuca tämä Jumalan pilckaja on* (Lk 5:21), mutta Florinus muuttaa tilalle: *cuca tämä on joca pilkkasanoja puhu*. Samaten tulee taas *pettäjistä* (Mk 14:44) *se joca hänen petti*. Kun ensimmäisessä Raamatusta on *käski astu* (Mk 6:45), on toisessa — aivan kuten Agricolalla — *ajoi astumaan*. Vastaavanlaisia Agricolan mukaisuuksia on Florinuksen sanastossa kymmeniä.

2.10. Agricolan Uusi testamentti Florinuksen pöydällä

Olisiko Henrik Florinus päätenyt kielentarkastajan työssään samaan lopputulokseen ilman Agricolan mallia? Onko mahdollista, että hänen tarkkuuteen pyrkivän versionsa agricolamaisuudet selittäisi vain yhteinen lähtöteksti ja kummankin uskollisuus sille?

Jotta voitaisiin todistaa Florinuksen käyttäneen tarkastustyössään Agricolan

Uutta testamenttia, on tarkattava sellaisia kielen piirteitä, jotka eivät riipu lähtötekstistä. Uuden testamentin teksteissä näyttää todisteita tarjoavan *ahta*-johtimisten verbien äänneasun variaatio. Vaihtelua on sekä Agricolan kielessä että ensimmäisissä Raamatuissa.

Vuoden 1642 Raamatusta lähtien useimmat *-ahta*-verbit ovat *ht*:llisiä, esimerkiksi *armahtaa*, *kiiruhtaa*, *leimahtaa*, *pakahtaa*, *vapahtaa*. Ensimmäisten Raamattujemme kielessä on kuitenkin verbejä, joissa ilmenee lounaismurteinen *ht* > *tt*-kehitys, nimittäin *katsattaa*, *kavattaa*, *seisattaa* ja *tervettää*. Piirre näyttää periytyvän Agricolalta. Sen säilymistä tukee tietenkin se, että *tt*:lliset variantit ovat kääntäjille ja kielentarkastajille tuttuja.

Agricola ei käytä *kavahtaa*-varianttia, hänellä on aina *kavattaa*. Osin verbi säilyy *tt*:llisenä Raamatuissakin: A 68 > B1, B2 *cawattaman* > B3 (1758) *cawahtaman* (Mt 16:11); A 68 > B1, B2 *cawatta* > B3 *cawahta* (Mt 16:12); A 35, 48, 147 > B1, B2 *cawattacat* > B3 *cawahtacat* (Mt 6:1; 10:17; Mk 12:38). – Imperatiivimuodoissa on jo vuoden 1642 Raamatussa *ht*:llinen variantti yleinen: A 39, 67, 148, 149, 203, 204, 229, 231 *cauattaca(t)* > B1– B3 *cawahtacat* (Mt 7:15; 16:6; Mk 13:9; 13:23; 13:33; Lk 12:1; 12:15; 20:46; 21:34).

Agricolan transittiivisen *seisattaa*-verbin korvaa vuoden 1642 Raamatusta lähtien verbi *asettaa*, intransitiivinen taas pysyy *seisattaa*-asuisena vielä vuoden 1685 Raamatussa: B1, B2 *seisatti* > B3 *seisahti* (Mt 2:9; 20:32; Mk 10:49; Lk 18:40).

ht:llistä *tervehtää*-verbiä Agricola niin ikään käyttää harvemmin kuin *tervettää*-varianttia. Näytteitä: A 364, 368 > B1 – B3 *terwehti* (Apt. 18:22; 20:1); A 372 > B1 *terwehtänyt* (Apt. 21:19); A 147, 416 > B1 – B3 *terwehtä* (Mk 12:38; Room. esip.); A 371 *teruedimme* > B1 *terwehdimmä* (Apt. 21:6). Ensimmäisen ja toisen, osin myöhempienkin Raamattujen välitön tai välillinen riippuvuus Agricolasta ilmenee selvänä, kun ne säilyttävät *tt*:llisen tyyppin: A 48 *teruetteke* > B1, B2 *terwettäkät* > B3 *terwehtäkät* (Mt 10:12); A 135 *teruetit* > B1, B2 *terwetit* > B3 *terwehdit* (Mk 9:15).

Verbi *katsahtaa* on Agricolan Uudessa testamentissa sekä *ht*:llisenä että *kat-sattaa*-asuisena. Vuoden 1642 Raamattu käyttää *ht*:llistä varianttia, mutta Florinuksen tarkastamassa Raamatussa on taas samanlaista kahtalaisuutta kuin Agricolalla. Agricolan vaikutus on ilmeinen: Florinus palaa *tt*:llisiin variantteihin samoissa Uuden testamentin jakeissa, joissa Agricolalla on *tt*. Näytteitä:

a) A 63 *Ylescatzatti* > B1 *cadzahti* > B2 *catzati* (Mt 14:19); A 76 *catzatti* > B1 *cadzahti* > B2 *catzati* (Mt 19:26); A 180 *catzatti* > B1 *cadzahti* > B2 *catzatti* (Lk 6:10). Vasta Lizelius muuttaa (1758) kaikkiin *ht*:llisen *catzahti*, *catzahdit* -tyypin.

b) A 139, 154, 227 *catzacht* > B1 *cadzahti* > B2 *catzahti* (Mk 10:21; 10:23; 10:27; 14:67; Lk 20:17); A 130 *ylescetzachtain* > B1 *Cadzahtain* > B2 *catzah-*

tain (Mk 7:34).

Vaikka kyseessä onkin vain pieni murrepohjainen yksityiskohta, todistaa vuoden 1685 Raamatun *ahta*-johtimisten verbien *ht ~ tt* -vaihtelu mielestäni kiistatta, että kielentarkastaja Florinuksen pöydällä odotuksenmukaisesti oli Agricolan Uusi testamentti.

3. Lopuksi

On kiintoisaa, yllättävääkin, että Florinuksen tekemät muutokset jäivät vuosisaadoiksi voimaan. Niihin ei seuraavissa raamatunpainoksissa yleensä puututtu. Olen tarkastanut lähes kaikki vastaavat kohdat Lizeliuksen Raamatuista (1758 ja 1776). Vanha kirkkoraamattukin on siis Florinuksen ansiosta tai ehkä pikemmin hänen vuokseen lähempänä Agricolan kieltä kuin vuoden 1642 Raamattu. Ensimmäinen kokoraamattumme näyttää loitonneen liian kauas alkutekstistä ja olleen sen vuoksi aikansa papistolle liian radikaali. Vuoden 1642 Raamatun edistykselliset pyrkimykset suomenmukaiseen ja samalla tiiviiseen ilmaisuun osoittautuivat ennenaikaisiksi.

Henrik Florinus oli toki taitava kielenkäyttäjä. Hänen hyvä suomentaitonsa käy ilmi hänen monista kirjallisista tuotteistaan (Suhonen 1976: 2). Epäilemättä Florinuksen korva olisikin kelpuuttanut Petraeuksen miesten kielen, jollei kyseessä olisi ollut juuri raamatunsuomennos. Sen kieltä oli Florinuksen mielestä korjattava: pitiähän suomalaisenkin Raamatun vastata mahdollisimman tarkasti alkutekstiä.

LÄHTEET

- A = Mikael Agricolan teokset II – III. Faksimilepainos. Porvoo 1931.
Biblia, Se on: Coco Pyhä Raamattu, Suomexi. Stockholmis 1642. (Näköispainos. Porvoo 1971.)
Biblia, Se on: Coco Pyhä Raamattu Suomexi. Turusa 1685.
Biblia, Se on: Coco Pyhä Raamattu, Suomexi. Turusa 1758.
Biblia, Se on: Koko Pyhä Raamattu, Suomexi. Turusa 1776.
JALAVA, AILI 1935: Havaintoja Agricolan kielenkehittelystä. – Virittäjä 39 s. 221 - 231.
KKTK = Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
LINDQVIST, NATAN 1941: Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526. Uppsala.
NUORTEVA, JUSSI 1992: Suomalaisen Raamatun 350 vuotta. – Biblia 350. Toim. Jussi Nuorteva. SKS:n toimituksia 556. Helsinki.
PUUKKO, A. F. 1946: Suomalainen Raamattumme. Helsinki.
RAPOLA, MARTTI 1926: Huomioita Abraham Kollaniuksen pyrkimyksestä sanaston puhdaskielisyyteen. – Virittäjä 30 s. 113 – 127.

- 1930: Piirteitä Ruotsin vallan aikaisen kirjasuomen kehityksestä. – Virittäjä 34 s. 81 – 91.
- 1940: Valaisua Olavi Elimaeuksen kielen uudistuspyrkimyksiin. – Virittäjä 44 s. 48 – 64.
- 1942: Kolmensadan vuoden takaisia puhdaskielisyystavoitteita. – Virittäjä 46 s. 1 – 19.
- 1962: Agricolan apajalla. Tietolipas 28. Forssa.
- 1963a: Ruotsin ajan kirjallisuus. Suomen kirjallisuus II (toim. Martti Rapola). Keuruu.
- 1963b: Henrik Hoffman puristinen kielenkorjaaja. Suomi 110:3. Helsinki.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- STRENG, HARRY 1916: Lisävalaistusta puhdaskielisyyden historiaan. – Virittäjä 20 s. 41 – 50.
- SUHONEN, RIITTA 1976: Henrik Florinus ja hänen sanakirjansa. Jälkisana. – Nomenclatura. Näköispainos Henrik Florinuksen vuonna 1678 painetusta latinalais-ruotsalais-suomalaisesta sanakirjasta. SKS. Pieksämäki.
- VKS = Vanhan kirjasuomen sanakirja. I. Toim. Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila, Esko Koivusalo, Riitta Palkki. KKTK:n julkaisuja 33. Helsinki 1985.
- Agricolan atk-tekstitiedosto. KKTK.
- Vuoden 1642 Raamatun atk-tekstitiedosto (synoptiset evankeliumit). KKTK.

Die Übersetzung des Neuen Testaments von Agricola (1548) und die ersten finnischsprachigen Bibeln (1642 und 1685)

SILVA KIURU

Der Beitrag besteht aus zwei Teilen. Den Ausgangspunkt des ersten Teils bilden studentische Seminararbeiten, in denen die finnische Bibelübersetzung aus dem Jahr 1642 mit der hundert Jahre älteren Übersetzung von Agricola verglichen wird. In den Vergleich einbezogen wurden die folgenden Kapitel des Neuen Testaments: Mt. 14 – 15, Mk. 9 – 10, Lk. 2 – 4 und 14 – 15, Joh. 1 – 2 und 9 – 10.

Der Textvergleich erbrachte u.a. die folgenden Ergebnisse: 1) Die Evangelientexte der Bibel von 1642 enthalten nur wenige Hinzufügungen, 2) dagegen wurden zahlreiche Streichungen vorgenommen, 3) von einer bewußten Komprimierung der Sprache zeugen insbesondere die Veränderungen in der Satzstruktur; von Agricola verwendete Nebensätze wurden häufig durch Satzäquivalente oder andere kürzere Konstruktionen ersetzt. Die Sprache der Bibel von 1642 ist daher kürzer und dichter als die Agricolas. Sie hat sich von der gesprochenen Sprache entfernt und ist als stilistisch hervorragende Schriftsprache zu be-

zeichnen. Die Komprimierung der Sprache, vor allem die große Zahl der Streichungen und der geringe Umfang der Hinzufügungen, kann auch als Beweis dafür angesehen werden, daß der Text der Bibelübersetzung von 1642 auf der Übertragung von Agricola basiert. Die Unterschiede zwischen den Übertragungen wären nicht in diesem Maße systematisch, wenn beide Texte unabhängig voneinander entstanden wären.

Der zweite Teil des Beitrags enthält einen Vergleich zwischen den Bibelausgaben von 1642 und 1685; zusätzlich werden die Verse, bei denen Unterschiede auftreten, mit der Übersetzung des Neuen Testaments von Agricola verglichen. Bei dem Material handelt es sich um eine systematische Auswahl aus den Evangelien des Markus und des Lukas.

Bisher wurde angenommen, daß für die Ausgabe von 1685 nur geringfügige Änderungen an der Bibelübersetzung vorgenommen wurden. Ein eingehender Vergleich zeigt jedoch, daß im Gegenteil recht zahlreiche Veränderungen erfolgten. Der Bei-

trag befaßt sich in erster Linie mit denjenigen Unterschieden zwischen den beiden ersten finnischsprachigen Vollbibeln, deren Ursache in dem Rückgriff der Bibel von 1685 auf den Text Agricolae liegt.

Der Textvergleich ergab u.a. folgendes: 1) Die zusammengesetzten Verben Agricolae werden in der Bibel von 1685 wieder aufgegriffen (z. B. *alasmeni* 'er ging hinab', *edestulee* 'er tritt vor', *sisälle menette* 'ihr geht hinein', *ulosläksit* 'sie gingen hinaus', *ylöskävi* 'er stieg auf', vgl. in der Bibel von 1642 *vaelsi* 'er wanderte', *kypsyy* 'es reift', *lähdette* 'ihr geht', *pannaan* 'man legt', *tulit* 'sie kamen', *kasvoit* 'sie wuchsen' oder *eneni* 'er mehrte'), 2) die Zahl der Konjunktionen am Satzanfang (*ja* 'und', *mutta* 'aber', *vaan* 'sondern'; 'aber') steigt, 3) die Bibel von 1685 enthält Dutzende von Pronomina, die in der ersten Bibelausgabe gestrichen worden waren, 4) im Textvergleich zeigen sich ferner einige Hinzufügungen von Nomina und Modalverben sowie andere syntaktische Erweiterungen, 5) es sind Dutzende von lexikalischen Rückgriffen auf Agricola festzustellen, 6) die Streichungen erweisen sich als geringfügig. Mit der Streichung von Zusatzpartikeln kehrt der Text zu Agricolae Übertragung zurück.

Durch die an Agricola orientierte finnische Übersetzung gewinnt die Sprache jene Worttreue gegenüber dem Urtext, die der mit der Revision der Bibel von 1685 beauftragte Henrik Florinus bewußt anstrebte. Der Vergleich mit Agricola erweist die Unterschiede zwischen der ersten und der zweiten Bibelausgabe als diametral. Die Sprache der Bibel von 1642 war bewußt komprimiert. Die Bibel von 1685 war mit Vorbedacht wesentlich kleiner als ihre Vor-

gängerin: Von ihrem Format her entsprach sie nur einem Viertel der Ausgabe von 1642. Die Sprache der neuen Bibelausgabe enthält jedoch keine Anzeichen dafür, daß man versucht hätte, die Verringerung des Umfangs durch Textänderungen zu erreichen. Florinus verdeutlichte seinen Standpunkt bereits im Vorwort: Kein einziges Wort sollte unübersetzt bleiben.

Der Beitrag schließt mit Belegen, aus denen hervorgeht, daß Florinus Agricolae Übersetzung verwendet hat. Die Variation der mit dem Ableitungssuffix *-ahta-* gebildeten Verben ist in beiden Texten identisch. Florinus verwendet die *tt*-Varianten des Verbs *katsahtaa* 'blicken' in genau denselben Versen des Neuen Testaments, in denen auch bei Agricola *tt* begegnet.

Die Veränderungen, die Florinus vornahm, blieben jahrhundertlang gültig. Die folgenden Bibelausgaben (1758 und 1776) behielten diese Änderungen bei. So steht also noch die Bibel von 1776 der Sprache Agricolae näher als die Bibel von 1642. Die Sprache der ersten finnischen Vollbibel wich offenbar zu stark vom Urtext ab und erschien daher den damaligen Geistlichen als zu radikal. Die fortschrittliche Bestrebung der Bibelübersetzung von 1642, eine den Regeln des Finnischen gemäß und zugleich komprimierte Ausdrucksform zu finden, erwies sich als ihrer Zeit voraus. Florinus, der das Finnische gut beherrschte, hätte die Sprache der Bibel von 1642 sicher gutgeheißen, wenn es sich nicht um eine Bibelübersetzung gehandelt hätte. Florinus mußte die sprachliche Form dieser Übertragung korrigieren; sollte doch auch die finnische Bibel sprachlich genau dem Urtext entsprechen.